

ANDERS BURMAN

Liberalernas Göteborg

Efter att ha tackat ja till ett erbjudande om att börja medarbeta i *Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning*, allmänt kallad *Handelstidningen* eller *GHT*, flyttade den då tjugosexårige Viktor Rydberg till Göteborg i maj 1855. Han skulle bli kvar i staden till 1884 då han, som nyutnämnd professor i kulturhistoria vid Stockholms högskola, lämnade Göteborg för huvudstaden. Det var under sina Göteborgsår som Rydberg etablerade sig som en av Sveriges främsta författare, men han var också en flitig journalist och en viktig person i det göteborgska kulturlivet. Han blev nära vän med Sven Adolf Hedlund som i egenskap av chefsredaktör för *Handelstidningen* varit den som frågat om han ville börja skriva för tidningen.

Om Hedlund och dåtidens Göteborg kan man läsa i historikern Jan Christensens nya bok *Liberalernas stad. Fattigvård och kulturdonationer i artonhundratalets Göteborg* (Göteborg: Daidalos 2009). Trots att Christensen, som under åtskilliga år fördjupat sig i Göteborgsliberalismens tidigare tämligen utforskade historia, givetvis är väl medveten om Rydbergs centrala ställning i stadens intellektuella liv spelar den vittre författaren en påfallande perifer roll i studien. På de 339 sidorna tas han sammantaget upp inte fler än ett dussintal gånger, och då ofta bara i förbigående. Men även om den inte förmedlar någon ny bild av honom måste *Liberalernas stad* sägas vara fascinerande läsning för den Rydbergintresserade, framför allt för att den ger ett fint porträtt av både Hedlund och den stad i vilken Rydberg levde i nästan tre decennier och där han skrev flera av sina bästa böcker, inklusive den nu etthundrafemtioårsfirande *Den siste athenaren*.

Rörande den senare hänvisar Christensen till Lars Lönnroth som påpekat att samtidens borgerliga Göteborg skymtar bakom det Athen som skildras i boken och att dess hjälte, Krysanteus, bär drag av den "Herr fil. doktor S. A. Hedlund" som Rydberg tillägnade romanen. "Krysanteus gaf inga allmosor", heter det i en karakteristisk passage som Christensen citerar, "men han ägde en beundransvärd förmåga att upptäcka, hvartill människor dugde och använde dem på deras rätta plats". Ja, åtminstone vissa likheter står det utan tvekan att finna mellan den ädle platonikern Krysanteus och den göteborgske liberale tidningsmannen. Inte minst kämpade båda mot de religiösa mörkermän som Rydberg, i romanens förord, sade sig slunga ett spjut mot, "i krigarens lofliga uppsåt att såra och döda".

Några sådana mörkermän figurerar dock knappast alls i Christensens studie. Vad han fokuserar på är i stället hur socialpolitiken och kulturpolitiken behandlades av de två ledande liberala falangerna i den göteborgska kommunalpolitiken. Å ena sidan fanns de demokratiska socialliberalerna under ledning av Hedlund och till vilka även Rydberg hörde. Å andra sidan stod företrädarna för en Manchesterliberal doktrin som hyllade den fria konkurrensen och gjorde gällande att staten och kommunen borde intervensera så litet som möjligt i det ekonomiska kretsloppet. Den senare positionen fördes kraftfullt fram av den beryktade köpmannafamiljskvartetten Dickson, Wijk, Waern och Ekman, vilka i minst lika hög grad som Hedlund och Rydberg bidrog till skapandet av bilden av Göteborg som liberalernas stad. I själva verket dominerade dessa handelsfamiljer inte bara det ekonomiska livet utan också stadsledningen och därmed den kommunala politiken.

Även om det inte var Hedlunds och Rydbergs socialliberala linje som fick störst genomslag i praktiken gick deras politiska insatser inte helt obemärkta förbi. Det framkommer till exempel av följande minnesbild av Pehr Eriksson, som

var redaktör för *Folkets Röst*, stadens första socialdemokratiska tidning:

... det måste ju ändå rättvisligen medges, att åtminstone den borgerliga radikalismen i S A Hedlund och Viktor Rydberg haft ett par duktiga representanter, som förstått att i Göteborg – denna börsaristokratiska och i övrigt källborgerliga och djupt proletäriska krämarstad – röja upp i gammal surdeg och förruttnelse, därmed blivande om också icke medierna för den moderna arbetarrörelsen så dock några av de andliga förmedlarna av organisationstanken, fastän dennas hela idé därstädes, liksom överallt i världen, blev en helt annan än vad både de och större andar drömt om.

Samtidigt antyder citatet en verklighet som befinner sig långt bort från den vanliga bilden av 1800-talets Göteborg som en stad genomsyrad av en stark medborgaranda, social välvilja och harmoniskt samförstånd mellan de olika samhällsklasserna. Det är precis den uppfattningen, som ofta reproducerats även i forskningen, som Christensen en gång för alla vill göra upp med. I detta har han emellertid, vilket han själv gärna medger, en föregångare i historikern Per Nyström som redan 1978 beskrev 1800-talets Göteborg som en "extremernas stad" snarare än en stad som representerar "the middle way".

I Christensens studie framträder bilden av en djupt segregerad stad där de centrala delarna utgjorde ett välmående reservat för medel- och överklassen medan vissa arbetar-kvarter utanför vallgraven utmärktes av värsta sortens misär. Det var inte bara arbetslösheten som periodvis var hög, utan dessutom var alkoholmissbruket extremt utbrett och många människor obeskrivligt fattiga. Till det kommer att bostadsmiljön inte sällan var urusel. I en rapport från 1865 avslöjades allvarliga missförhållanden i arbetarbostäderna. Så fanns det exempelvis familjer som bodde i mörka,

fuktiga källarrum, vilket ledde till reumatism och andra svåra åkommor för de vuxna och ännu värre plågor för barnen: "I mörker, fukt och smutsiga trasor uppväxer här ett uselt släkte av bleka, pussiga med skrofler, tuberkler, 'engelsk sjuka' (rachitis) och kroniska tarmkanalsjukdomar behäftade barn."

Mot denna bakgrund är det förståeligt att den socialliberale humanisten Hedlund under 1850- och 60-talen lade ned stor energi på att försöka få till stånd socialpolitiska reformer i Göteborg. För att komma tillrätta med problemen ansåg, eller snarare insåg, han att politiska ingrepp var nödvändiga och argumenterade därför för lagstiftning rörande arbetsbostäder, minimilöner och arbetstider. Detta var emellertid något som Charles Dickson och hans gelikar kraftigt motsatte sig. Dickson hävdade att fattigdomen var självförvållad, att det enda arbetaren rättmätigt kunde fordra var "folkundervisning och arbetsfrihet" och att den enda plikten staten hade var att "i vidsträcktaste mån bereda arbetaren dessa fördelar". Trots Hedlunds och andras enträgna arbete för förbättrade sociala förhållanden för arbetarna och de fattiga var Dicksons restriktiva linje helt tongivande i den göteborgska socialpolitiken.

Det starka motståndet var otvivelaktigt en bidragande orsak till att Hedlund efterhand i det närmaste helt övergav socialpolitiken. I stället kom han att rikta in sina krafter på det kulturpolitiska fältet, där det förvisso också fanns mycket att göra. Vid mitten av 1800-talet var Göteborgs kulturella liv tämligen eftersatt, och ännu 1874 kunde den norske författaren Bjørnstjerne Bjørnson beskriva staden som "Nordens råeste by" helt dominerad av "pængerne, maten, vinen, liderligheten i det stilla". Men det var samtidigt pengarna som lade grunden till det som ofta beskrivits – även av Christensen – som Göteborgs kulturella storhetstid, perioden från 1870-talet till 1920-talet. I vart fall var det under den tiden som många av stadens välkända kulturinstitutioner

tillkom, däribland konstmuseet, Röhsska museet, stadsbiblioteket, konserthuset och Lorensbergsteatern. Det kanske mest anmärkningsvärda med dessa institutioner är att samtliga till allra största delen var donationsfinansierade. I själva verket var de statliga insatserna minimala vid uppförandet av praktbyggnaderna som kan sägas ha manifesterat den göteborgska borgerliga kulturen. Detta erkändes också från högre ort, som när kung Oscar II på besök 1898 utbrast: "Ja ni är storartade i Göteborg och allt bekosta ni själva, men i Stockholm skall alltid staten vara med".

Till kulturinstitutionerna finns det skäl att också räkna Göteborgs Högskola. För dess inrättande spelade Hedlund en avgörande roll. På 1860-talet lanserade han idén om en humanistisk "fri akademi" som till skillnad från de gamla lärosätena i Uppsala och Lund skulle vara examensfri och där framstående kulturpersoner skulle hålla föreläsningar öppna också för allmänheten. Som ett första steg inrättades utifrån dessa ideal Göteborgs Undervisningsfond 1871, det vill säga den institution där Rydberg mellan 1876 och 1878 höll sina postumt publicerade filosofiska föreläsningar. För liknande föreläsningsserier engagerades också litteraturkritikern Carl David af Wirsén, nationalekonomen Johan Anders Leffler, fysikern Erik Anders Wijkander och litteraturhistorikern Karl Warburg. Föreläsningsverksamheten, som enligt Hedlund bidrog till "den sedliga hågens höjande och stärkande", pågick till 1891, då Göteborgs Högskola slutligen invigdes.

Även om högskolan redan från början var långt mer traditionell i akademiskt hänseende än vad Hedlund hade tänkt sig står det klart att han var betydligt framgångsrikare i sitt arbete med att förbättra det göteborgska kulturlivet än vad han hade varit i sitt tidigare socialpolitiska engagemang. Men det går inte heller att komma ifrån att på samma gång som kulturen, eller rättare sagt den borgerliga kulturen som både Hedlund och Rydberg representerade, blomstrade i

innerstaden grasserade fattigdomen och misären i arbetarstadsdelarna. Christensen talar i det här sammanhanget om Göteborgs Janusansikte som "var lika leende vad beträffar storstilade kultursatsningar som bistert sammanbitet i vardagliga fattigvårdsfrågor".

Hur förhöll sig då Rydberg själv till allt detta? Engagerade även han sig i den dagspolitiska kampen för ett mindre segregerat och orättvist Göteborg? Och vilken roll spelade han egentligen i det göteborgska kulturlivet? Som redan framkommit ger Christensen inte några svar på sådana frågor. Därigenom kan den högst läsvärda *Liberalernas stad* sägas stärka uppfattningen att det nu, drygt ett sekel efter Karl Warburgs klassiska levnadsteckning, verkligen skulle vara välkommet med en ny omfattande Rydbergbiografi. Vem tar sig an uppgiften att skriva den?